

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

EMPEDOKLÉS A SFAIROS

Karel Jakoubek

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Empedoklés a Sfairos

Karel Jakoubek

Vedoucí práce:

PhDr. Radim Kočandrle Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů
a literatury.

Plzeň, duben 2016

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Radimovi Kočandrlemu Ph.D. za cenné rady a odborné vedení mé bakalářské práce

OBSAH

1. ÚVOD.....	1
2. EMPEDOKLÉS Z AKRAGANTU.....	3
3. EMPEDOKLEOVY NÁSTROJE POZNÁNÍ.....	9
4. ČTYŘI KOŘENY.....	12
5. LÁSKA A ZÁPAS.....	16
6. KOSMICKÝ CYKLUS.....	20
7. KOSMOGONIE A ZOOGONIE.....	23
8. SFAIROS.....	29
9. SFAIROS JAKO BŮH.....	36
10.SVATÁ MYSL.....	38
11.ZÁNIK SFAIRA.....	40
12.ZÁVĚR.....	42
13.SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	45
14.RESUME.....	47

1. ÚVOD

Předmětem této bakalářské práce je interpretování té části Empedokleovy filozofie, která se vztahuje k *Sfairu*. Význam *Sfaira* je v rámci Empedokleových představ o světě naprosto specifický a jeho výklad předpokládá interpretaci všech podstatných rysů Empedokleovy nauky. Chceme-li zjistit, co Empedoklés prostřednictvím *Sfaira* vyjadřoval, musíme zde podat celkový výměr toho, jak Empedoklés chápal svět a jak o něm smýšlel.

Celá práce začíná uvedením životopisných údajů uvedeného myslitele a krátkým popisem města Akragant. Následně je zde popsána Empedokleova osobnost, jež zahrnovala několik vrstev, z nichž je zde vyjmenována role politického vůdce, lékaře, mága, věštce a filozofa.

Třetí kapitola, je pak věnována otázce poznání v rámci Empedokleovy nauky. Jak zde bude uvedeno, Empedoklés považoval vnímání a myšlení za podobné, ne-li přímo totožné jevy. Poznávání věcí se tak u Empedoklea vždy nějakým způsobem zakládá na vnímání. Dále zde bude nadnesena otázka, jak vůbec můžeme poznávat *Sfairos*.

Základní stavební prvky Empedokleova světa, tj. kořeny ohně, vzduchu, země a vody, jsou popsány v kapitole čtvrté. Zde budou uvedeny jejich atributy, kterými jsou neproměnnost, trvalost, nezrozenost a hlavně nesmrtelnost. Tyto kořeny tvoří neměnný a stálý základ věcí. Kořeny jsou směřovány do směsí, nebo naopak rozdělovány od sebe. Toto působí vznik a posléze i zánik věcí a živočichů.

Slučování a rozlučování směsí tvořených čtyřmi kořeny způsobují dvě protichůdné síly, Láska a Zápas. Tyto dynamické síly jsou popsány v kapitole páté. Charakteristický projev těchto sil, tj. nikdy neustávající slučování a rozlučování kořenů, a to, jak jejich aktivita stoupá a klesá v čase, se ukazuje v rámci Empedokleova kosmického cyklu, kterému je věnována kapitola šestá.

Tento cyklus se pohybuje mezi dvěma krajními body, k nimž dochází za dominance jedné z uvedených sil. Dominuje-li Zápas, dochází k naprostému oddělení kořenů. Tento stav je nazýván akosmií. Dojde-li k naprosté převaze Lásky, je stvořen *Sfairos*, který v sobě slučuje všechny kořeny. Nachází-li se kosmický cyklus mimo tyto

dva krajní body, projevuje se ve světě činnost Lásky i Zápasu. Dochází ke vzniku světa, tak jak jej známe a především ke vzniku života. A právě Empedokleově kosmogonii a zoogonii, která se zabývá vznikem světa a života je věnován prostor v kapitole sedmé. Zde je kladen důraz zejména na zoogonii, ve které se projevuje slučující činnost Lásky. Domníváme se, že správné pochopení činnosti Lásky, je pro interpretaci *Sfaira* klíčové.¹

Následující osmá kapitola se pak věnuje samotnému *Sfairu*. V této kapitole jsou uvedeny Empedokleovy zlomky, které se vztahují k uvedenému tématu. Kromě popisu jednotlivých atributů *Sfaira*, je zde uvedena i Aristotelova interpretace *Sfaira*. V kapitole deváté je otevřena problematická otázka, která se týká božskosti *Sfaira*. Následující kapitola se pak zabývá svatou myslí *Frén hieré* a otázkou vztahu *Frén hieré* a *Sfaira*. Konečná jedenáctá kapitola pak popisuje zánik *Sfaira*.

Jako zdroj původních Empedokleových zlomků byl použit překlad od Tomáše Vítka, který je obsažen v jeho knize Empedoklés – *Zlomky*. V označení zlomků byla použita zkratka DK odkazující na edici Diels, H – Kranz, W., 1951–1952, *Die Fragmente der Vorsokratiker. Griechisch und Deutsch, I-III*, Berlin, která provedla původní určení zlomků a jejich rozdělení na A–referáty antických autorů vztahující se k danému předsokratickému mysliteli, B–zlomky přímo připisované konkrétnímu předsokratikovi. V rámci edice Diels-Kranz nalezneme Empedoklea pod číslem 31.

¹ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairios*. *Filosofický časopis*, str. 404.

2. EMPEDOKLÉS Z AKRAGANTU

Po Empedokleovi se nám zachovalo poměrně rozsáhlé dílo ve zlomcích, v nichž je okolo 5000 veršů. Rozsah dochovaného díla je největší ze všech předsókratických myslitelů.² Dochované dílo tak představuje v celku solidní základnu pro interpretaci Empedokleovy přírodní filozofie. Badatelé tradičně rozdělují zlomky do dvou básní, které jsou nazvány *Peri fyseos* „O Přírodě“ a *Katharmoi* „Očišťování“, z nichž „O Přírodě“ bývá chápána jako práce vědeckého charakteru a „Očišťování“ jako mystická či náboženská báseň. Avšak nález takzvaného „*Štrasburského papyru*“, v němž se částečně dochovalo i původní řazení veršů, ukazuje, že Empedoklés prokládal vědecká témata mystickými a svoji práci nedělil na vědeckou a náboženskou.³ Přes obsažnost dochovaného materiálu ztěžuje pochopení jeho filozofie fakt, že rád používal neologismy, psal dvojnásobně, nevymezoval přesně pojmy (těžko pak určit, zda se jedná o básnické synonymum, či zda se snaží ukazovat popisovaný aspekt v jiném zorném úhlu, předvádějíc tak bohatost dějů) a ponechával v textu dostatek prostoru pro domýšlení a konstrukce čtenáře.⁴ Uvedené skutečnosti vysvětlují důvody, proč je Empedokleova filozofie interpretována různými způsoby, které jsou často diametrálně odlišné.

Než však přistoupíme k samotnému předmětu této práce, bylo by vhodné uvést několik životopisných údajů o osobě tohoto akragantského myslitele. Podobně, jako u většiny předsókratovských filozofů i u Empedoklea z Akragantu nejsme schopni uvést přesná životopisná data. Jeho život je většinou datován mezi roky 492-432 př.n.l. Tento odhad se opírá o Aristotela, jenž prohlašuje, že se narodil nedlouho po Anaxagorovi.⁵ Tyto letopočty ale musíme vnímat opravdu pouze jako orientační, neboť někteří doxografové uvádějí data jiná, například Diogénes Laertios uvádí, že Empedoklés žil mezi roky 484-424 př.n.l.⁶ Nejednotnost panuje i v otázce věku, kterého se Empedoklés dožil. Diogénes Laertios tvrdí, že podle Aristotela zemřel ve věku 60 let, sám Diogénes

² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 367.

³ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 72.

⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 28.

⁵ ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 984a 12.

⁶ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 51.

uvádí věk 77 let, nicméně současně zmiňuje i názor, podle něhož se Empedoklés dožil 109 let.⁷

Empedoklés údajně pocházel z velmi vznešeného rodu. Jako důkaz tohoto tvrzení bývá uváděno jeho vítězství v Olympijských hrách, jež vydobyl Empedokleův děd, Empedoklés sám a údajně i jeho syn. Sama účast na těchto hrách představovala značnou finanční zátěž. Vyslat spřežení mohl díky vysokým nákladům pouze člověk z významného a bohatého rodu. I za předpokladu, že by náklady spojené s vypravením povozu nehradil závodník, vítězstvím v závodě by se bohatým stal, neboť vítězům náležela vysoká finanční odměna.⁸

Empedokleovo rodiště Akragant patřilo společně se Syrakúsami k největším a nejmocnějším sicilským městům. Akragant byl pověstný svým pohádkovým bohatstvím, které pramenilo z výhodného obchodu s Libyí. Vrcholu svého rozvoje dosáhl Akragant za vlády tyrana Thérona, který zemřel v roce 472 př.n.l. Tento nechal ve městě vybudovat řadu chrámů, vodovod, městské opevnění a kolem jeho osoby se shromažďoval i kulturní výkvět své doby. Mimo jiné prý ve městě dočasně pobýval Xenofanés, Parmenidés a lyrický básník Bakchylidés. Tyran Théron se díky své osvícené politice těšil u akragantů všeobecné oblíbenosti, na rozdíl od svého syna Thrasydaiose. Tento byl od akragantů svržen, za významné pomoci Empedokleova otce Metóna, a v Akragantu byla nastolena svobodnější forma vlády.⁹

Nicméně tuto formu vlády bychom asi těžko mohli nazvat demokracií, jak tvrdí Diodóros, jednalo se spíše o jakousi formu oligarchie.¹⁰ Vládl zde sbor 3000 volených občanů. Tento sbor byl rozpuštěn právě Empedokleem, což nám dosvědčuje jeho mimořádné postavení a mocné výsady, kterých Empedoklés požíval v rámci své obce. V souvislosti s rozpuštěním tohoto sboru mu byla nabízena královská hodnost, kterou ale myslitel odmítl.¹¹ Empedoklés byl pověstný svým aristokratickým zjevem, který popisuje Diogénes Laertios „nosil nachové rouno a kolem něho zlatý pás, jak uvádí Favórinus ve *Vzpomínkách*, dále kovové opánky a delfský věnec“¹². V kontrastu s tímto

⁷ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 74.

⁸ VÍTEK, T. *Empedoklés I/studie*, str. 15.

⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés I/studie*, str. 16.

¹⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I/studie*, str. 17.

¹¹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 200.

¹² DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 73.

zjevem, proslul jako přívrženec rovnosti, ke které občany Akragantu vyzýval.¹³ V souvislosti s Empedokleovým rovnostářským myšlením bývá uváděn příběh lékaře Akróna, který požadoval pro svého otce, rovněž významného lékaře, místo pro náhrobek. Empedoklés prý celou žádost zmařil svým vystoupením a ironicky navrhol nápis na pomníku.¹⁴ „Velký z Velkého města, syn Velkého, veliký lékař leží tu na velkém vrchu, veliké otčiny syn.“¹⁵

Empedoklés byl znám nejen jako politický vůdce, ale i jako lékař a mág. Na Sicílii prý položil základy školy empirického lékařství a údajně sepsal teoretický spis na toto téma *Itarika*, čítající 600 veršů. Nicméně z tohoto spisu se nedochovalo nic.¹⁶

Lékařská činnost byla velmi výrazným rysem Empedokleova učení, v jehož rámci prý odstoupil od pythagorejského pěstování matematiky, právě ve prospěch lékařské činnosti.¹⁷ O léčitelských a magických schopnostech myslitel referuje ve zlomku B 111:

„Poznáš posléze léky, jež štítem jsou před zly a stářím,
protože pouze tobě já splním všechny ty věci:
zadržíš sílu neznavných vichrů, jež (prudce) se k zemi
řítí a poryvy svými pak hubí úrodné lány;
naopak, přát-li si budeš, tak přivedeš opačné větry.
Učiníš z temného deště též sucho, které je vhodné
pro lidi, avšak jindy zas učiníš z letního sucha
přívaly stromoživné, které v aithéru pučí,
a z Hádu vyvedeš ven sílu muže, který již zemřel.“¹⁸

¹³ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 73.

¹⁴ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 65.

¹⁵ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 65.

¹⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 20.

¹⁷ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 200.

¹⁸ DK 31 B 111.

Tento zlomek, jež se nachází na samém konci spisu „*O Přírodě*“, v podstatě sumarizuje schopnosti, které jsou dostupné těm, kteří správně pochopí kořeny a jejich činnost ve světě. Často pak v souvislosti s Empedokleovou léčitelskou činností bývá uváděna historka, v níž akragant'an přivádí zpět k životu ženu, která po třicet dní nedýchala.¹⁹ Celá Empedokleova léčitelská činnost pravděpodobně souvisela spíše s jeho filozofií a rétorikou, nežli s nějakou přímou formou fyzického léčení, nemoci zde byly pravděpodobně léčeny především duchovně.²⁰ Je ovšem otázkou, zda si Empedoklés toto léčitelské umění pouze uměle nenárokoval na základě svých veršů.²¹

Jak jsme si již mohli povšimnout v případě třicet dní nedýchající ženy, Empedoklés pravděpodobně nijak výrazně nerozlišoval mezi rolí lékaře a mága.²² Myslitel tak vystupuje v řadě magických historek, z nichž nejproslulejší je ta o krocení větrů, které kosily nebohé rolníky. Krocení větrů je sice velmi stará magická praktika známá již od Homéra, nicméně použití oslích kůží v roli větrolamu (osel byl chápán jako jedno z nejvíce opovrhovaných zvířat), mělo Empedoklea nejspíše satiricky zesměšňovat.²³

Eusebios uvádí, že se Empedoklés vyučil magickému umění v Egyptě a tyto své schopnosti aktivně uplatňoval. Dlužno podotknout, že všechny podobné historky mají svůj teoretický podklad v jeho nauce a Empedoklés ve svých zlomcích v podstatě poskytuje návod, jak takové skutky konat. Akragant'an chápal filozofii jako teorii a magie byla praxí k této teorii.²⁴ S podobným chápáním filozofie se setkáváme zejména u pythagorejců, kteří byli přesvědčení, že nalezením harmonie mezi pevně danou oblastí čísel a pohyblivým světem jevů lze získat duchovní moc.²⁵ Na pythagorejce nás odkazuje také historka, v níž Empedoklés zklidní pomocí tónu lyry vraždychtivého mladíka.²⁶

¹⁹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 200.

²⁰ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 200.

²¹ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 365.

²² PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 200.

²³ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 21.

²⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 22.

²⁵ KRATOCHVÍL, Z. *Filosofie mezi mýtem a vědou*, str. 66.

²⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 21.

Další z Empedokleových vrstev osobnosti byla role věštce. Jako věštce jej zmiňuje Kléméns,²⁷ sám Empedoklés pak tyto schopnosti zmiňuje ve zlomku B112:

„Však k vám já jak nesmrtný bůh – ne už smrtný –
přicházím, neboť u všech jsem ctěn, jak bych (mu) byl roven,
stužkami zkrášlen a také věnci, jež doposud kvetou.
Kdykoli s nimi přijdu já do měst, která jsou v květu,
muži i ženami ctěn jsem. Ti potom společně táhnou
bez počtu, aby se vyptali, kudy jde k prospěchu stezka.
Jedni po věštbách touží a druzí se na svoje různé
choroby vyptávají, by vyslechli léčivý výrok,
hroznými (bolestmi) dlouho již bodáni (po celém těle).“²⁸

Empedokleovy věštecké schopnosti jsou v rámci jeho nauky dobře vysvětlitelné, neboť zde dochází k pravidelně se opakujícímu cyklu, v jehož rámci se svět rozvíjí ze *Sfaira*, aby se do něj následně vracel. Tento cyklus je doprovázen inkarnační poutí *daimónů*, bytostí božského původu.²⁹ Opakující se cyklus skýtá určitou možnost předvídat na základě jeho znalosti další děj. Toto předvídaní budoucnosti nelze samozřejmě chápat tak, že Empedoklés věští ve stylu pouťového hadače, ale spíše ve smyslu chápání božských principů a nejvyšší úrovně kořenů, jež jsou příčinami jevů a tvarů.³⁰

Ve výše uvedeném zlomku si můžeme povšimnout, že Empedoklés sám sebe prohlásil za boha. Tímto prohlášením se za boha vyprovokoval hned několik generací interpretů k různě afektovaným komentářům.³¹ Současní badatelé neberou tuto pasáž doslovně a uvažují o ní spíše ve smyslu Empedokleovy nauky o *daimónovi*, který

²⁷ DK 31 A 14.

²⁸ DK 31 B 112,4-12.

²⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 30.

³⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 31.

³¹ DK 31 A 2.

putujíc jednotlivými inkarnacemi, sám božského původu, pouze se stal „od bohů hnanec“. A myšlení v kontextu takovéto nauky pochopitelně vedlo Empedoklea k prohlášení ve zlomku B112. Jak Empedoklés své „nesmrtné božství“ vlastně myslel, není úplně jisté. Jsou uváděny varianty, že Empedoklés celé prohlášení myslel ironicky, byl za boha považován svými současníky, byl bohem „posedlý“, případně je uváděna souvislost s orfickými pohřebními destičkami.³²

Nicméně i v antice existovali doxografové, kteří nechali Empedoklea vystoupit na nebesa. Hérakleidés spojoval nanebevzetí s hostinou uspořádanou na Empedokleovu počest a v průběhu této pak došlo k nanebevzetí.³³ A jednotný není ani popis jeho smrti. Empedokleovi životopisci popisují hned patero různých druhů smrti, kterými jsou nanebevzetí, oběšení, utopení, pád z vozu a oblíbený skok do Etny, který byl mimochodem vyvrácen už v antice jako nemožný a neproveditelný.³⁴

Z výše uvedených informací je patrné, že Empedoklés byl značně kontroverzní osobností, jejíž rozporuplnost zjevně působila už na antické interprety, kteří nebyli zajedno ani v tom, zda je spíše přírodopisec, básník, čaroděj, nebo filozof. Stojí za povšimnutí, že sami životopisci přiřkli Empedokleovi funkce, které on sám popsal ve zlomku B146, jako nejvyšší inkarnační stupně pro člověka (věstec, lékař, zpěvák hymnů a vůdce davů).

Ze všech uvedených vrstev Empedokleovy osobnosti je nejdůležitější role myslitele a přírodního filozofa. Empedoklés nepochybně ovlivnil pozdější filozofickou, a přírodovědnou tradici a to především svým systematickým pojetím koncepce čtyř živlů.³⁵

Předmětem této práce má být vysvětlení pojmu *Sfairos*. Nicméně abychom byli schopni tento pojem nějak charakterizovat, musíme se alespoň v krátkosti zastavit u několika základních pojmů Empedokleovy nauky a především u otázky, jak vůbec můžeme *Sfairos* poznat.

³² VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 487.

³³ DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*. VIII, 68.

³⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 37.

³⁵ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 71.

3. EMPEDOKLEOVY NÁSTROJE POZNÁNÍ

Jak se můžeme přesvědčit hned v úvodu Empedokleovy básně „O Přírodě“, Parmenidés musel být pro akragantána vysoce inspirujícím myslitelem, neboť cítí potřebu vyjádřit se jeho „radikální epistemologické výzvě“.³⁶ Na rozdíl od velkého eleata radí Empedoklés rozumně používat smyslová data, jež nás dovedou k poznání věcí.³⁷ Ovšem Empedoklés si zároveň uvědomoval omezenost smyslů smrtelníků a nejen to, uvědomoval si i omezenost rozumovou. Nad těmito skutečnostmi se pozastavuje, když píše:

„Úzké jsou totiž dlaně, jež po údech rozlity mají,
zatímco útočí mnoho zel, jež myšlenky tupí.
Ve svých životech shlédnou jen malou částičku žití,
podobni dýmu se zdvihnou a odvanou, zmíravše rychle;
výhradně věří jen tomu, s čím se setkali sami,
do všech stran hnáni, přece se chlubí poznáním celku.
Takto ty věci lidé však nemohou spatřit či slyšet,
ba ani pojmut je myslí. Ty tedy, když jsi sem zbloudil,
poučen budeš – ne víc přec, lidský než důvtip se vzepjal.“³⁸

V kontrastu s Empedokleovým odvoláváním se na smysly, stojí fakt, že ve zlomku B110, jež se týká poznání kořenů, mluví o „vtlačení pod hlučivý vnitřek“ a varuje před zly „jež myšlenky tupí“. Byť je v tomto „vtlačení“ obsažen zřejmě i nějaký mystický prvek,³⁹ je zde nepochybně řeč i o myšlení. Empedoklés ale nestaví mezi

³⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 370.

³⁷ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 370.

³⁸ DK 31 B 3.

³⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 465.

poznávání pomocí smyslů a pomocí myšlení nějaký ostrý předěl, pravděpodobně tak vnímal obě dvě mohutnosti jako velmi podobné, ne-li přímo totožné.⁴⁰

Významným je pro stanovení Empedokleova epistemologického postoje i jeho hymnus na Lásku. Z toho důvodu, že se jedná o sílu, kterou nelze vidět, nelze ji přímo uchopit svými smysly, vyzývá Empedoklés Pausaniu, aby o ní usuzoval podle jejích projevů ve světě.⁴¹ Viz. zlomek B17:

„Láska (je) mezi nimi, (jsouc) stejná v délce i šířce.

Na tu myslí svou pohled' a s očima v úžasu neseď!“⁴²

Empedoklés tedy pro poznávání používá smyslová data utříděná rozumem. Poznání není dosahováno nějakým zvláštním orgánem, nebo smyslem, který by nebyl lidem znám.⁴³ Výše zmiňované zlepšování schopností poznání, ke kterému se Empedoklés zavazuje, spočívá zřejmě především v kultivaci vnímání lidí na úroveň daimona, jež si uvědomuje, že předmětem poznání musí být především čtyři kořeny a síly, jež je dynamicky mísí podle zákona. Empedoklés předpokládá, že skryté jevy budou odhaleny pomocí jevů poznatelných lidským smyslům, neboť je mezi nimi zjevná souvislost.⁴⁴

Jak bylo výše uvedeno, podle Empedoklea se bude poznání vždy nějak odvíjet od vnímání. O vnímání Empedoklés mluví ve zlomku B 109:

„Protože zemi vnímáme zemí a vodu zas vodou,

aithérem božský aithér, však ohněm záhubný oheň,

⁴⁰ ŠÍMA, A. *Svět vymezený a neomezený*, str. 170.

⁴¹ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 376.

⁴² DK 31 B 17.

⁴³ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 205.

⁴⁴ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 205.

Laskavost Laskavostí a Zápas Zápasem krutým.“⁴⁵

Prohlášení tohoto zlomku bývá obecně vykládáno v tom smyslu, že jednotlivé kořeny, obsažené v bytostech, vnímají kořeny ve světě okolo sebe, tj. stejné poznáváme stejným.⁴⁶

Máme-li tedy dodržet tento Empedokleem stanovený princip vnímání a skutečně vnímat stejné stejným, budeme nuceni hledat směs, která je svým složením podobná *Sfairu*. Je nepochybné, že jednou z nejdokonalejších směsí je krom *Sfairu* i krev, kterou Empedoklés ztotožňuje s myšlením.⁴⁷ Sám *Sfairos* bývá ztotožňován se „svatou myslí“ *Frén hieré*.⁴⁸ Na základě těchto podobností se tedy můžeme domnívat, že *Sfairos* poznáváme především myslí, nicméně konstrukce provedené myslí musí být v souladu s projevy síly Lásky, jež *Sfairos* utváří. Jinak řečeno, obraz *Sfairu* musí odpovídat tomu, jak se Láska viditelně projevuje v našem mikrokosmu.

Empedokleovým nepochybným přínosem pro zkoumání přírody bylo stanovení čtyř živlů, jejichž pojmenování oheň, voda, země, vzduch vychází z tradičního myšlení. Empedoklés byl ale pravděpodobně první, kdo tyto živly chápal jako pevně daný a neměnný základ všech věcí.⁴⁹

⁴⁵ DK 31 B 109.

⁴⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 402.

⁴⁷ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 402.

⁴⁸ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 76.

⁴⁹ KRATOCHVÍL, Z. *Filosofie mezi mýtem a vědou*, str. 94.

4. ČTYŘI KOŘENY

Jak tedy již bylo naznačeno, základním stavebním kamenem světa, kosmu a všech věcí jsou čtyři prvky, elementy, živly či kořeny. V odborné literatuře se může setkat s různými vyjmenovanými označeními, které představují stejnou věc. Termín prvek či element nebyl v dochovaných Empedokleových zlomcích použit ani jednou. „Ve filozofickém významu *stoicheia* užívá jako první Platón (Eudémos ap. Simplikios, in Phys. 7,13), který je pojímá jako písmena, grammata, to znamená jako základní prvky řeči.“⁵⁰ Explicitně pak prvek definoval Aristotelés „*stoicheion* je hláska jež se již nedá dále rozdělit“.⁵¹ Aristotelés obecně kritizoval přístup přírodních filozofů. „Tedy většina nejstarších filozofů se domnívala, že počátkem všech věcí jsou jenom počátky ve způsobě látky.“⁵² Aristotelovi pak z uvedeného vyplývá, že předsokratice vše chápou jako jediný druh jsoucna a má-li toto jsoucno pouze látkový počátek, pak musí být tělesné a rozměrné.⁵³ Ve stejném duchu pak uvažuje i o Empedokleovi, když říká „totéž platí také o těch, kteří takových látkových příčin uznávají více, jako Empedoklés“.⁵⁴ Aristotelés dokonce přisuzuje Empedokleovi vynález čtvrtého prvku, který odvodil tak, že ke třem známým počátkům, tj. k Tháletově vodě, Anaximénovo vzduchu a Hérakleitově ohni, přidal zemi.⁵⁵ Empedoklés však bezpochyby není vynálezcem konceptu čtyř živlů. Čtveřice živlů je zmíněna už u Homéra a Hesioda. Jde zcela jistě o koncept, který pochází ještě z předfilozofického období a navíc Řecko není jediným místem, kde se lze se čtyřmi živly setkat. A především nikdo z uvedených předsokratiků nechápe svůj počátek v Aristotelském smyslu, tj. jako nejmenší nedělitelnou částičku, ze které si utváří věci a žádný z nich nedisponuje pouze jedním počátečním principem.⁵⁶ Aristotelés zjevně pohlížel na předešlé přírodní filozofie prizmatem svého filozofického postoje, tj. přírodním filozofům přiznával pouze práci s látkovou příčinou a postrádal v jejich naukách úvahy o podstatě, účelu a pohybové příčině.⁵⁷ Přesto Aristotelés

⁵⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 89.

⁵¹ ARISTOTELÉS, *Poetika* 1456b 22.

⁵² ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 983b 8-9.

⁵³ ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 9988b 23-26.

⁵⁴ ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 989a 20.

⁵⁵ ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 984a 9.

⁵⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 91.

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 983a 26-34.

Empedokleovi stanovení pohybové příčiny v jistém smyslu přiznává díky činnosti Lásky a Zápasu.⁵⁸

Zavedení kořenů představuje určitou polemiku s Parmenidovým postojem. S jejich pomocí Empedoklés znovu přivádí jednotlivé jevy a děje na filozofickou scénu.⁵⁹ Nacházíme zde velmi výrazný styčný bod mezi Parmenidem a Empedokleem. Neměnnost a stálost kořenů, jež sami jsou nezrozeny, nemohou nikdy zaniknout, je nepochybně odpovědí na Parmenidovské Jsoucno. Tím, že projektuje stálost v čase a neměnnost do kořenů, zachovává určitou část Parmenidova věčného bytí, ale současně zachraňuje realitu našeho smyslově vnímaného světa, který je tvořen prostřednictvím směsi kořenů, jež vytváří přechodné existence.⁶⁰ Jinak řečeno, Parmenidés stanovuje ve své nauce rozdílnost skutečného bytí a jednotlivých jsoucn, která jsou předmětem zdání a která se za bytí pouze vydávají. Empedoklés pak Parmenidovskou myšlenku upravuje v tom smyslu, že skutečným stálým bytím jsou kořeny, které jsou podkladem pro vznik přírody a všech věcí v ní obsažených.⁶¹

Koncepce čtyř kořenů je zároveň konzistentní s všeobecně přijímaným antickým filozofickým postojem, který prohlašuje za nemožné, aby věci vznikaly z ničeho.⁶² O samotných kořenech Empedoklés referuje ve zlomku B 6:

„Nejprve totiž slyš (že jsou) čtyři kořeny všeho:

zářivý Zeus a Héra co život skýtá, a Hádes

s Néstidou, zřídlo smrtné jež svými slzami skrápí.“⁶³

V uvedeném zlomku B6, který popisuje konstituenty našeho světa, použil Empedoklés termín kořeny (*rizómata*), znamenající kořeny stromů, případně slovo

⁵⁸ ARISTOTELÉS, *Metafyzika* 988a 34.

⁵⁹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 203.

⁶⁰ CAMPBELL, G. Empedocles of Acragas [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z [www](http://www.ipe.utm.edu/): <http://www.ipe.utm.edu/>. ISSN 2161-0002

⁶¹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 206.

⁶² HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 394.

⁶³ DK 31 B 6.

mohlo mít význam Hesiodovi *riza* ve smyslu počátku či základu věci.⁶⁴ Vhodnější tedy bude používat výraz kořeny, a to proto, že je historicky věrnější a navíc nám lépe poskytuje možnost vidět o něco více, než pouhou látkovou příčinu.

Jak je z uvedeného zlomku patrné, Empedoklés přiřadil k jednotlivým kořenům božstva. Empedoklés rozdělil kořeny do párů božstev. První pár Zeus a Héra s největší pravděpodobností představují kořeny vzdušné, druhý pár Hádes s Néstidou kořeny zemské. O tom, který konkrétní kořen je přiřazen ke kterému bohu, se přou jednotliví interpreti napříč staletími. Jediné jisté přiřazení je Néstis, která má představovat vodu.⁶⁵

Empedoklés popisuje kořeny jako nezrozené, stále jsoucí, neproměnné, stejné věkem a rodem, nesmrtelné a božské. Přijetí posledně jmenovaného atributu činilo většině doxografů značné potíže pravděpodobně z toho důvodu, že nekorespondovalo s jejich filozofickými názory. Například Hippolytos označuje kořeny za bohy a následně uvádí, že jde o bohy smrtelné, obdobně Filoponos zmiňuje božskost, ale dodává, že tím nebyly myšleny kořeny samotné, ale jejich vlastnosti.⁶⁶ „Taktéž Aristotelés odkrývá kořeny jako bohy, ale současně o nich mluví jako o cihličkách a částechkách, o kterých prý Empedoklés musí soudit asi podobně jako Leukippos, že totiž jsou jakási tuhá, avšak nedělitelná“⁶⁷ a v důsledku takových interpretací se božskost kořenů jeví jako těžko pochopitelná, neboť kořeny působí dojmem pouhého stavebního materiálu, z něhož je pomocí smíchání v určitém poměru utvořen tvar. A názor takové autority, jakou Aristotelés bezesporu byl, značně ovlivnil celou řadu myslitelů. Tím, že se kořeny začali jevit jako materiální, se sice zjednodušilo vysvětlení Empedokleova systému, ale Empedoklés sám se jeví, jako by provozoval naivní „lidovou fyziku“,⁶⁸ a zároveň toto pojetí značně zatemňuje některé jiné komponenty Empedokleovy kosmologie, jako například právě *Sfairos*. Navíc proti skládání kořenů z malých nedělitelných částech hovoří i fakt, že tímto postupem dochází ke skládání např. vody z kapek vody. Hovoříme tedy o kvantitě nikoli kvalitě.⁶⁹

Stejně tak by ovšem nebylo správné uvažovat o kořenech jako o ryze nemateriální entitě. Žádný z jeho zlomků nic takového nenaznačuje. „Předsókratici totiž

⁶⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 95.

⁶⁵ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 95.

⁶⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 116.

⁶⁷ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 116.

⁶⁸ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 116.

⁶⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 118.

žádný ostrý předěl mezi hmotou a nemateriálním duchem nevedli, a proto většina jejich kosmických sil, obrazů a procesů vykazuje – tu více, tu méně- znaky obojího.⁷⁰

Bez ohledu na pozdější interprety Empedokleovy nauky jsou kořeny pro Empedoklea božské, a to především z toho důvodu, že jsou nezrozené a věčné, což jsou vlastnosti, které přináležejí k bohům.⁷¹

Další komplikaci na cestě za pochopením kořenů představuje výše uvedené postavení do božských párů, které může představovat jisté skryté vzájemné vazby mezi kořeny. Vztah mezi kořeny je popisován na začátku zlomku B 26, kde se explicitně uvádí že:

„Střídavě berou vládu, když oběh se otočí v kruhu,
střídavě podle osudu rostou a do sebe mizí.“⁷²

Podstatné ale je, že kořeny tvoří hlavní úhelný kámen Empedokleovy nauky. Tvoření jednotlivých věcí, ale i celého kosmu, vzniká na základě smíšení těchto kořenů v určitých kombinacích a poměrech. Nicméně v těchto směsích si každý kořen zachovává svoji vlastní charakteristiku. Fakt, že jsou kořeny pojmenovány jako voda, oheň, vzduch, země, bychom měli brát spíše jako určitou metaforu, která vystihuje jejich vzájemnou odlišnost.⁷³

⁷⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 119.

⁷¹ HLADKÝ, V. *Empedokleův Sfairios. Filosofický časopis*, str. 394.

⁷² DK 31 B 26.

⁷³ CAMPBELL, G. *Empedocles of Acragas* [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z [www: http://www.ipe.utm.edu/](http://www.ipe.utm.edu/). ISSN 2161-0002

5. LÁSKA A ZÁPAS

Sama existence kořenů ovšem nevysvětluje dynamiku vzniku a zániku věcí, byť se nejedná o vznik a zánik v pravém slova smyslu, neboť věci jsou především složeninami, které jsou tvořeny směsí čtyř kořenů v určitých poměrech. Proto Empedoklés přibírá do svého systému dvě tvůrčí příčiny, které působí na kořeny.⁷⁴ Těmito příčinami je Láska a Zápas. Principy těchto sil jsou Empedokleem poměrně dobře popsány, jak uvidíme níže, je ale značně obtížné je nějakým způsobem lokalizovat. Z textu není jasné, zda působí jako nějaké vnější síly, které působí na kořeny, nebo zda je můžeme chápat jako vnitřní aktivitu, která je v kořenech již obsažena a která v závislosti na čase narůstá a klesá.⁷⁵

V principu představuje Láska sílu, která věci slučuje a Zápas naopak sílu, která věci rozlučuje. Zejména v případě zápasu se můžeme setkat i s jinými jmény, jako zášť, nenávisť, hněv, které doprovází přídomek „krvavý“, „zhoubný“ ap. Snaha o vymezení působnosti těchto sil někdy vedla i ke ztotožňování lásky s dobrem a zápasu se zlem. A tento postoj se opírá o zlomek B 115:

„Jeden z nich nyní i já jsem, od bohů hnanec a tulák,
neboť jsem běsnému Zápasu věřil.“⁷⁶

V tomto případě se ale jedná o úhel pohledu Empedokleova *daimóna*, který je působností Zápasu svržen ze svého božského stavu do inkarnační pouti.⁷⁷ V kontextu celého zlomku se ukazuje jako viník pádu především sám *daimón*, který svou vírou v Zápas porušil přísahu, takže celá záležitost může být vnímána i tak, že příčinou pádu nebyl zápas, ale právě ono porušení přísah. Zápas je v tomto zlomku negativní silou z pohledu *daimóna*, ale při komplexnějším pohledu na Empedokleovu nauku se celá věc už nejeví tak jednoznačně. Zápas sice svojí rozkladnou silou způsobuje rozpad *Sfaira*,

⁷⁴ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 394.

⁷⁵ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 74.

⁷⁶ DK 31 B 115.

⁷⁷ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 140.

ale právě díky tomuto rozpadu vzniká svět mnohosti a různých forem bytí.⁷⁸ Za všechny interprety Empedokleovy nauky, jež si všímají jiné, než ničivé role zápasu si můžeme uvést Hippolyta, který vnímá zápas jako hlavní tvůrčí sílu při zrodu našeho světa a nazývá jej „tvůrcem tohoto světa“.⁷⁹ Je ovšem otázka, zda lze chápat Zápas jako božský, tak jak to ve své interpretaci Empedoklea činí Vítek, když jej prohlašuje „další fasetou božského“ a všímá si především toho, že Zápas ve své podstatě pracuje k naplňování a současně k překračování zákona a přísah.⁸⁰

Otázku božství zápasu pak rozpracovává Hladký ve své interpretaci *Sfaira*, když poukazuje na jistou nerovnost mezi Láskou a Zápasem. Láska je totiž schopna tvořit samostatně, tj. bez přičinění Zápasu. Naopak Zápas ke svému aktu tvoření potřebuje věci, které již byly působením Lásky sloučeny, aby je mohl rozdělit a stvořit tak nové věci.⁸¹ I přes zjevnou podřízenost Lásce, přiznává Hladký Zápasu nepochybnou aktivitu při tvoření světa. Zápas rovněž nelze odvodit jako sílu, která by se nějakým způsobem zrodila z kořenů a Lásky, neboť působí nezávisle. Nepochybně tedy můžeme Zápas považovat za jakési temné ničivé božstvo.⁸² Sám Empedoklés Zápas nazývá zhoubným a jediné místo v jeho zlomcích, kde se mu dostává božského jména Area, je zlomek B 128, kde je popisován jakýsi ideální stav *daimonů*:

„Nebyl Arés jim bohem, ba ani Kydoimos žádný“⁸³

Přesto se můžeme domnívat, že Empedoklés chápal i Zápas jako v jistém smyslu božský, možná jako negativní obraz božství, neboť jinak by nebyl schopen konkurovat slučující síle Lásky, stejně jako by nebyl schopen v určený čas rozložit *Sfairos*. Navíc, má-li být Empedokleův svět funkční tak, jak jej popsal, musí obsahovat kořeny, které jsou si rovnocenné, stejně jako rovnocenné síly.⁸⁴ Díky této rovnocennosti jsou Láska a

⁷⁸ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 141.

⁷⁹ DK 31 ad B 115.

⁸⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 142.

⁸¹ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 396.

⁸² HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 395.

⁸³ DK 31 B 128.

⁸⁴ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 376.

Zápas navždy uzavřený v nerozhodnosti svého snažení.⁸⁵ Nicméně Empedoklés přiznával dominantní postavení a své sympatie především Lásce a hlavně této přiznával božský status.

Je-li Zápas jako síla rozlučující nazýván jménem boha války Area, pak Lásku jako sílu slučující nalézáme nejčastěji pod jménem Afrodítý. A samozřejmě stejně jako v případě Zápasu, i zde musíme poznamenat, že Lásku nelze zcela jednoznačně ztotožnit s dobrem. Jako indicie nám může posloužit samo božské jméno Afrodítý. Kultury této bohyně působily na mnoha úrovních. A tak, jako tato bohyně oplývá růzností svých jmen např. Kypris, Harmonia (ačkoli se v tomto případě jedná o dceru Afrodíté a Area, je někdy chápána jako hypostáze Afrodíté), mění se i její role jako např. tvůrkyně, vládkyně. Láska, jako slučující síla, přitahuje mnohosti do jednoty a tím v podstatě způsobuje jejich zánik.⁸⁶

Podstatné je, že Lásku a Zápas nelze chápat jako konkurující si protikladné principy, které si vzájemně dělají naschvály, ale spíše jako síly, které se vzájemně doplňují. Empedoklés sám tyto principy popisuje jako stejné věkem i rodem viz. zlomek B 17 a o jejich činnosti nás poučuje ve zlomku B 23:

„Jako když pestře zdobí dva malíři chrámové dary,
mužové uměním Moudrosti oba dva školeni dobře,
kteří když rukama svýma se chopí šťáv rozličných barev,
smísíce v souladu některé víc a jiné zas méně,
skládají (potom) z těchto všem věcem podobné tvary,
tvoříce (takto) stromy a muže tak jako ženy,
zvířata, (křídlaté) ptáky i vodoživené ryby,
bohy též dlouhověké, ty hodnostmi nejvyšší ze všech.“⁸⁷

⁸⁵ GUTHRIE, W. K. C. *A History of greek philosophy, volume II*, str. 182.

⁸⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés I./studie*, str. 142.

⁸⁷ DK 31 B 23.

V těchto verších je činnost Lásky a Zápasu, které ve zlomku alegoricky zastupují dva malíři, popsána jako spolupráce, nikoli jako nějaké hašteřivé soupeření o nadvládu. Lásky i Zápas mísí kořeny v „souladu“ *harmonia*. Je možné, že ze vzájemného vymezování Lásky vůči Zápasu a naopak, vychází soulad a harmonie, podobně jako u Hérakleita. Hérakleitos vysvětloval harmonii jako napětí mezi protichůdnými silami, přičemž právě toto napětí je harmonií „tak jako u luku a liry“, kde vzniká z nezjevných, skrytých protichůdných sil.⁸⁸ Kromě harmonie ve smyslu vztahu mezi Láskou a Zápasem, zde nelze vyloučit, že Empedoklés mohl mít na mysli i mytologický obsah slova, tj. dceru Afrodité a Area (jako ideální prolnutí Lásky a Zápasu).⁸⁹ Hlavní ale je, že tvůrčí potenciál obou sil je zde popisován jako stejně potentní. Nelze tedy jednoduše odsoudit Lásku ke tvořivosti a Zápas k ničení (byť je v tomto zlomku popisováno pouze tvoření věcí tohoto světa, tj. zahrnuje pouze část, určitý časový úsek Empedokleova kosmického cyklu). Barvy, které jsou zde malíři míchány, zastupují jednotlivé kořeny. Za povšimnutí stojí, že kořeny jsou smíchány „více a jiné méně“. Mluví se zde zřejmě o poměru jednotlivých kořenů ve věcech, jichž je tvořeno tímto způsobem neomezené množství. Je ovšem otázka, zda verši rozumět i tak, že ve světě neexistuje ideální směs kořenů, neboť tato je vyhrazena právě *Sfairu*.⁹⁰

Zamyslíme-li se podrobněji nad slučující a rozlučující silou Lásky a Zápasu, můžeme v Empedokleově systému odhalit dva způsoby slučování a dva způsoby rozlučování věcí. Je-li Lásky principem slučujícím, ujednocuje a slučuje věci bez ohledu na jejich individualitu a hranice. Slučuje jednotlivé existence a působí tak jejich zhoubu a zánik (byť v Empedokleově koncepci vznik a zánik v plném slova smyslu neexistují, jedná se zde pouze o sloučení věčných a neproměnných kořenů do určité směsi a takto vzniklá věc trvá po tu dobu, než se směs opět vrátí do původního stavu, tj. kořeny se od sebe odloučí a daná věc zaniká, nicméně to, co tvořilo takovou věc, tj. kořeny, zůstává zachováno). Zápas, coby síla rozlučující, naopak rozrušuje a ničí tuto jednotu tím, že ji drolí na různé jednotlivé tvary. Je zhoubou pro jednotu a zároveň působí vznik rozličných existencí.⁹¹ To, jak jsou tyto principy vnímány, se tak týká spíše úhlu pohledu účastníků těchto procesů.

⁸⁸ KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*, str. 265.

⁸⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 261.

⁹⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 261.

⁹¹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./studie*, str. 148.

6. KOSMICKÝ CYKLUS

To, čím *Sfairos* je, pochopíme pravděpodobně nejlépe na základě Empedokleova kosmického cyklu. Empedoklés vnímal čas cyklicky, jak bylo ostatně v jeho době běžné. Toto vnímání času je s největší pravděpodobností inspirováno vnímáním ročních období a cyklů snadno pozorovatelných v přírodě.

Jako příklad použití cyklu v Empedokleově filozofii, si můžeme uvést zlomek B 110:

„Jestliže také vtlačíš je pod svůj hlučivý vnitřek
a (na ně) s očištnou snahou se podíváš ve vůli dobré,
tyto všechny tě provázet budou pak po celý život
a získáš od nich i mnoho dalšího; protože samy
rostou v povahu každou, jak je jí určeno zrodem.
Jestliže budeš bažit však po různých věcech, jež lidem
jako nesčetná zla se dějí a myšlenky tupí,
jistě tě opustí rychle, když čas se otočí v kruhu,
protože touží dospět (až) k svému milému rodu.
Protože věz, že všechno má rozum i myšlení podíl.“⁹²

Uvedený úryvek je součástí složitě interpretovatelného zlomku, jehož předmětem je myšlení. Velmi zjednodušeně lze obsah zlomku vysvětlit takto: myšlení dává schopnost pochopit samu podstatu kořenů, ovšem za předpokladu, že ono myšlení nebude ulpívat na věcech pomíjivých. Propadne-li mysl povrchnostem, odpadá od pochopení kořenů.⁹³ Jak již bylo uvedeno, Empedoklés spojuje myšlení s krví, která je

⁹²DK 31 B 110.

⁹³VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 473.

podobně jako *Sfairos*, jednou z nejdokonalejších směsí. Z toho můžeme vyvozovat, že čím dokonalejší směs Lásky tvoří, tím více narůstá podíl myšlení.⁹⁴ A naopak narůstá-li vliv Zápasu, směs se rozděluje a podíl myšlení upadá. Zdá se tedy, že schopnost myšlení narůstá a klesá v závislosti na tom, která z obou sil právě dominuje. Schopnost poznání kořenů, o které je v uvedeném zlomku řeč, by tak mohla kopírovat kosmický cyklus, v rámci něhož dochází k dokonalému pochopení kořenů (kulminuje-li ve své činnosti Lásky) a následně dochází ke ztrátě tohoto poznání (pod vlivem Zápasu).⁹⁵

Princip cykličnosti používá Empedoklés pro vysvětlení *daimónovy* inkarnační pouti a stejně tak i Empedokleova kosmologie zahrnuje čtyři fáze. Tyto čtyři fáze bývají označovány jako kosmický cyklus. Kosmos je v průběhu cyklu neustále proměňován, jeho stabilitu v tomto neustálém toku zajišťuje věčnost a neměnnost kořenů.⁹⁶

Nicméně kořeny samy nejsou příčinnou kosmického cyklu. Hlavní důvod tohoto cyklu můžeme spatřovat v činnosti Lásky a Zápasu. Patočka si ve své interpretaci Empedoklea všimá, že v činnosti Lásky je obsažena jistá tragika, spočívající v touze Lásky sjednotit vše do jednoty, což ale není možné. Jednotlivé kořeny jsou natolik rozdílného charakteru, že není možné je sjednotit. Hranice, která byla určena tím, že kořeny jsou neměnné a věčné, je pro Lásku nepřekročitelná. Lásky ve *Sfairosu* dosahuje hranice své činnosti a další slučování již není možné. Aby Lásky mohla dále pokračovat ve svém slučování věcí, musí dovolit sváru, aby *Sfairos* rozbil.⁹⁷

Má-li být zachována povaha Lásky, potřebuje k projevu své tvořivosti rozdělující činnost Zápasu, aby mohl být splněn předpoklad, který měl Empedoklés na mysli, když napsal:

„Neb jsou a dříve byly i budou; nikdy pak, myslím,
nebude nezměrný věk té dvojce úplně zbaven.“⁹⁸

⁹⁴ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 407.

⁹⁵ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 471.

⁹⁶ CAMPBELL, G. Empedocles of Acragas [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z www.ipe.utm.edu/. ISSN 2161-0002

⁹⁷ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 211.

⁹⁸ DK 31 B 16.

K zachování tohoto předpokladu, pak Patočka explicitně uvádí, že „Svár je předpoklad Lásky, Láska předpoklad Sváru; Svár nemůže působit jinak než jako pokračování díla Lásky.“⁹⁹ Tedy aby *Sfairos* mohl vůbec zapadat do kontextu Empedokleovské filozofie, musí se nutně jednat o jev dočasný, stejně jako je dočasnost určena jeho protipólu, který představuje *akosmie*, tj. dokonalé rozloučení kořenů. Pokud by měl být tento stav trvalý, muselo by dojít ke zrušení jedné z dvojice sil, buďto Zápasu, nebo Lásky. Celý kosmos je tak uzavřen v nekonečném cyklu, v nikdy nekončícím toku proměn věcí a světů v Hérakleitovském stylu cesty nahoru – dolů, ovšem s tím rozdílem, že u Empedoklea jsou tyto fáze rozděleny v čase.¹⁰⁰

V první fázi kosmického cyklu existuje *Sfairos*. Ten byl stvořen slučující silou Lásky, která sjednotila čtyři kořeny, aby se potom sama stala součástí *Sfaira*. Rozlučující síla Zápasu se v tento okamžik nachází mimo *Sfairos*, nebo na jeho okraji. Otázka, kde se nachází Zápas v době dominance Lásky, je předmětem sporu jednotlivých učenců. Podstatné je, že v období vlády Lásky, Zápas zůstává v pozadí a neprojevuje svoji rozlučující sílu. Následná fáze je za dominance Zápasu. Na začátku tohoto období Zápas obnovuje svoji činnost a začíná pronikat do *Sfaira*. Činnost Zápasu je pro *Sfairos* zhoubná a vede k jeho rozpadu. Vrcholem vlády Zápasu je úplné rozdělení směsí do jednotlivých kořenů. Kosmický cyklus pak ukončuje vláda Lásky, která začne kořeny opětovně slučovat do směsi.¹⁰¹ Toto představuje v Empedokleově pojetí kosmický cyklus.

Sfairos stojící na počátku cyklu nás ubezpečuje o tom, že tvořivost Lásky je prvotnější a že Zápas potřebuje věci již utvořené Láskou, aby se mohl projevit jako tvůrce.¹⁰² *Sfairos* představuje tu fázi kosmického cyklu, kdy je Láska na vrcholu svých sil. V tento okamžik sjednocuje dostředivá síla Lásky všechny kořeny do kulovitěho tvaru. O tom, zda je či není ve *Sfairu* obsažen i Zápas, se vedou mezi jednotlivými učenci spory.

⁹⁹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filozofie*, str. 211.

¹⁰⁰ KRATOCHVÍL, Z. *Filozofie mezi mýtem a vědou*, str. 95.

¹⁰¹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*. Herrman&synové, str. 221.

¹⁰² HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 396.

7. KOSMOGONIE A ZOOGONIE

V předchozích kapitolách jsme již zmínili, že na Zápas nelze pohlížet jako na čistě ničivou sílu, ale že v jistých ohledech se stává i tvůrcem. Největší vzepjetí tvůrčích sil u Zápasu, můžeme pozorovat v okamžiku, kdy rozbíjí *Sfairos* a odlučuje z něj očištěné kořeny, ze kterých se formují čtyři elementární masy, které obsahují převahu konkrétních kořenů.¹⁰³ V této fázi kosmického cyklu se ze *Sfaira* odlučuje jako první vzduch, následovaný ohněm, zemí a vodou. Zápas, jenž svojí odlučovací silou způsobuje pravidelný vír, tak utváří základní uspořádání světa, které pravděpodobně přetrvává i za následné vlády Lásky, byť v této fázi doposud neexistuje slunce ani rozdíl mezi suchou zemí a mořem na zemském povrchu.¹⁰⁴

Zápas, jenž touží rozdělit všechny kořeny, které se nacházejí ve stavu jednoty, musí rozšířit svůj vířivý pohyb, aby mohl rozrušit směs, která je vzdálena od centra víru. V okamžiku kdy se Zápas začne vzdalovat do okrajů, aby i zde pokračoval v oddělování kořenů, Lásky, která byla doposud ve víru sevřena, zahájí opět své slučování kořenů a tím i tvoření věcí.¹⁰⁵ Prvotní fáze vzniku světa jsou provázeny bouřlivými a nepravidelnými procesy, které způsobují síly Lásky a Zápasu, jež na sebe doslova narážejí.¹⁰⁶ Toto období vzniku světa po rozpadu *Sfaira* je popisováno ve zlomku B 35:

„Ale já znovu nazpět se vrátím na kanál zpěvů,
který jsem vyvedl dříve, svým výkladem čerpaje výklad
onen. Když zápas dospěl již (až v tu) nejzazší hloubku
víru a uvnitř smrští se Lásky zrodila ve středu,
tyto všechny se scházejí v jedno –
ne rázem, nýbrž zvolna se spájí z různých stran různé;

¹⁰³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 384.

¹⁰⁴ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 386.

¹⁰⁵ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 213.

¹⁰⁶ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 405.

když pak se smísily, smrtných se vylily nesčetné rody.

V smíšeném nesmíšené pak mnohé střídavě stálo,

co ještě Zápas ve výši držel: ne bez viny totiž,

ne zcela odstoupil on až k nejzazším okrajům kruhu,

nýbrž zůstával někde, leč jinde už odešel z údů.

O kolik vždycky pak ustoupil, o tolik postoupil vždycky

míromyslný a nesmrtný nápor nevinné Lásky.

Náhle se smrtné staly, co dříve nesmrtné zvykly,

v smíšené rostly dřív nesmíšené, když změnily dráhy.

Když pak se smísily, smrtných se vylily nesčetné rody

nadané různými tvary, (což věru jsou) pro pohled divy.“¹⁰⁷

Ve středu světa je vlivem činnosti Lásky utvořena Země, která je pevná a kompaktní, v porovnání s ostatními živly, jež se vyznačují neohraničeností a těžkostí (vzduch, oheň, voda). Nakonec jsou elementární masy kořenů rozloženy v kosmu takovým způsobem, že vprostřed je země, okolo voda, poté vzduch a nejdále od země je umístěn oheň. Země se ale od ostatních elementárních mas určitým způsobem liší.¹⁰⁸ „Oproti ostatním základním prvkům se v dochovaných zlomcích o zemi říká, že jsou v ní přítomny oheň, vzduch a voda. Pro ty naproti tomu podobný doklad nemáme, je tedy podle všeho s nimi smíšena více než ony s ní.“¹⁰⁹

„Početné plameny planou tam dole pod zemí...“¹¹⁰

¹⁰⁷ DK 31 B 35.

¹⁰⁸ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 405.

¹⁰⁹ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 405.

¹¹⁰ DK 31 B 52.

„Dlouhými kořeny aithér se (přece) pod zemi nořil.“¹¹¹

V Empedokleově pojetí tedy země (v tomto případě mluvíme o zemi jako elementární mase, nikoli o zemi jako kořenu) představuje již určitou formu směsi, na rozdíl od masy vzduchu, ohně a vody, které si relativně zachovávají svoji čistotu. Empedoklés ve zlomku B 73 referuje nejen o tom, jak je masa země promíchávána s ostatními živly, ale i o tom, že právě toto směšování živlů již probíhá pod vlivem slučující síly Lásky:

„Tak tedy tehdy Kypris, když v lijáku smočila zemi,
ve spěchu dala tvary (pak) k zpevnění hbitému ohni.“¹¹²

Země, která obsahuje určité části ostatních živlů, stává v Empedokleově zoogonii lůnem, ve kterém se rodí první bytosti.

Empedoklés umístil vznik života do doby, kdy ještě nebyl ustanoven svět v dnešním pojetí. „Neboť slyšíme o stromech rostoucích (tj. o některých u „nesčetných kmenů smrtelných věcí“) ještě předtím, než došlo k rozlišení noci a dne. K téže fázi této periody musíme počítat sdružování rozdílných prvků, jako je pronikání *aitheru* do země.“¹¹³

Vznik živých bytostí a vznik kosmu tedy nelze chápat tak, že se jedná o události, které se dějí postupně, ale naopak tak, že se toto tvoření světa a života v prvních fázích uskutečňuje současně. Podstatné na Empedokleově zoogonii je, že zde je na první pohled patrná tvůrčí činnost Lásky. Vznik živočichů je výsostnou doménou Lásky.¹¹⁴ Jednotlivé fáze Empedokleovy zoogonie přehledně popisuje Áetios. „Empedoklés říká, že první generace živočichů a rostlin nevznikaly jako celky, nýbrž byly oddělené a jejich části nesrůstaly; druhé generace se podobaly přízrakům, protože jejich části

¹¹¹ DK 31 B 54.

¹¹² DK 31 B 73.

¹¹³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 390.

¹¹⁴ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 390.

srůstaly; třetí rostly ze sebe; (bytosti) čtvrté generace pak nebyly ze stejných (prvků) (jako ze země či z vody), nýbrž v této době rodily jedny druhé, a to jedny (tj. rostliny) proto, že se jim zhustila strava, zatímco druhé (tj. živočichové) také proto, že (v nich) krásný tvar samic stimuloval pohyb semene. Druhy všech živočichů se odlišily podle kvality svých směsí: jedni projevují větší náklonnost k vodě, druzí, kteří mají více ohnivého prvku, vzletají do vzduchu, třetí kteří jsou těžší, chodí po zemi, a čtvrtí, jejichž směs je rovnoměrná, se přizpůsobili všem místům.“¹¹⁵

V první generaci slučující síla Láska vytváří krev a tkáně, údy, oči a hlavy. Tyto samostatné části těl, se rodí pod zemí a odtud vyrůstají na povrch země. Izolované části těl se poté chaoticky pohybují po zemi, zbaveny možnosti se dále spojovat.¹¹⁶ O těchto tvorech první etapy referuje Empedoklés ve zlomku B 57:

„(Velice) mnoho bezšíjných tváří pak vykvetlo v zemi.

.....

tápaly nahé paže, jež byly zbaveny plecí,

oči též bloudily samy, neb dosud neměly čela.“¹¹⁷

V druhé generaci, v níž Láska zesiluje svoji činnost, se jednotlivé údy a části těl začínají náhodně spojovat. Zde Empedoklés popisuje bytosti s dvojí tváří, dvojí hrudí, tvory s býčí hlavou a tělem muže ap.

„Tak jako mnohé (tu) rostly dvojité tváře a trupy

v lidotváře, jichž rod byl býčí, tak vznikaly opět

býkohlavy, jež rostly z lidí; zde mísí se z mužů,

tam (jsou) ženorostlé a stíněné údy je zlobí.“¹¹⁸

¹¹⁵ DK 31 A 72.

¹¹⁶ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 79.

¹¹⁷ DK 31 B 57.

Ke spojení dochází pravděpodobně pod zemí, odkud se tyto bytosti podobné stvůrární rodí, stejně jako v první generaci.¹¹⁹ Někteří z těchto tvorů jsou díky náhodě schopni dalšího života, avšak ti, kteří nebyli spojeni do životaschopného celku, vymírají.¹²⁰

Třetí stadium zoogonie zahrnuje „celorodé tvary“. Jedná se o úplné bytosti, které jsou již zdařile spojeny činností Lásky a představují plné organické celky (nikoli pouze části těl a orgány, které byly náhodně svedeny dohromady tak, jak se dělo v druhém stadiu). Tyto bytosti se stále rodí pod zemí, odkud se vynořují vlivem ohně, obsaženého v zemi.¹²¹ Jedná se pravděpodobně o androgyny, tj. oboupohlavní bytosti, kulatého tvaru.¹²² O těchto bytostech mluví Empedoklés ve zlomku B 62, kde píše:

„Nejprve celorodé se ze země rodily tvary,
které svůj podíl z dvojího měly – jak z vody, tak z tepla;
vzhůru je vysílal oheň, jenž hodlal k stejnému dospět,
nicméně neskvěly dosud se touženou podobou těla,
ni hlasem, jak je to běžné u lidí (složených) z údů.“¹²³

Ve čtvrté generaci se pak bytosti stávají nezávislými na elementární masě země nebo vody, přestávají se množit míšením prvotních kořenů a začínají se rozmnožovat vzájemným míšením mezi sebou.¹²⁴

„Nicméně počátek údů je rozptýlen: jeden je v muži,
druhý pak v ženě ...“¹²⁵

¹¹⁸ DK 31 B 61.

¹¹⁹ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 79.

¹²⁰ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 393.

¹²¹ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 394.

¹²² HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 80.

¹²³ DK 31 B 62.

¹²⁴ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 404.

Touhu po množení mezi bytostmi čtvrté generace, pak Empedoklés popisuje ve zlomku B 64:

„Taktěž po styku touha se skrz zrak ubírá k němu“¹²⁶

Do bytostí čtvrté generace Empedoklés zasazuje dnešní lidstvo, o němž měl údajně prohlašovat, že „dnešní lidé jsou ve srovnání s těmi prvotními jako kojenci“. Toto srovnání se nejspíše týká právě androgynů ze třetí generace.¹²⁷ Empedoklés byl přesvědčen o tom, že náš svět se nachází ve fázi kosmického cyklu, ve které narůstá moc Zápasu.¹²⁸ To víceméně koresponduje s představou, že dnešní lidé vznikly rozpadem androgynů a v následující generaci se opět rozpadnou na jednotlivé údy.¹²⁹

V celém konceptu zoogonie lze pozorovat, že dokonalost živočichů stoupá v závislosti na zesilujícím vlivu Lásky. Jednotlivé údy a orgány, jež byly vytvořeny Láskou přímo z kořenů v průběhu první fáze, se samy stávají stavebním materiálem pro tvorbu dalších bytostí. Tyto jednotlivé údy se zesilujícím vlivem Lásky začínají spojovat a tvoří tak vyšší celky.¹³⁰

¹²⁵ DK 31 B 63.

¹²⁶ DK 31 B 64.

¹²⁷ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 82.

¹²⁸ CAMPBELL, G. Empedocles of Acragas [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z www: <http://www.ipe.utm.edu/>. ISSN 2161-0002

¹²⁹ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 83.

¹³⁰ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 404.

8. SFAIROS

Jak v průběhu kosmického cyklu narůstá moc Lásky, tato síla postupně slučuje všechny kořeny (tj. jak elementární masy prvků, které představují jednotlivé živly, tak již vytvořené relativně dokonalé směsi, kterými jsou živočichové) a vzniká *Sfairos*, který je vrcholem díla Lásky.¹³¹ Je zde samozřejmě otázka, jak si představovat začlenění živočichů do *Sfaira*. Empedokleovy zlomky jednoznačnou odpověď na takovou otázku neposkytují. Hladký ve své interpretaci nabízí teorii, podle níž je *Sfairos* sourodým útvarem, v rámci něhož mají živé bytosti prostor pro svoji existenci.¹³² *Sfairos* představuje pro Empedoklea rajský stav světa, který ovšem trvá jen do té doby, než na něj začne působit Zápas. Rozkladná moc Zápasu je *Sfairos* zhoubná a tento se začne rozpadat.¹³³

Jak si tedy máme tento stav světa představovat? Samotné slovo *Sfairos* je odvozeno od slova *sfaira*, které znamená koule. Tím už je naznačen jeden z jeho základních atributů, tj. jeho kulovitost.¹³⁴ Empedokleův popis *Sfaira* je poměrně krátký a představuje pouze několik zlomků z básně „*O Přírodě*“.

O vzniku *Sfaira* Empedoklés referuje ve zlomku B 26, kde sice *Sfairos* není explicitně uveden, ale je zde zastoupen slovním spojením „jeden krásný svět“.

„Jednou zásluhou Lásky se v jeden krásný svět sejdou,
podruhé nenávisť Zápasu všechno zas od sebe nese.“¹³⁵

Sfairos na vrcholu jeho existence pak zachycují zlomky B 27¹, B27², B 27a, B 28, B 29.

„Tam ani slunce se nejeví se svým zářivým tvarem,

¹³¹ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 398.

¹³² HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 408.

¹³³ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 75.

¹³⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*. Herrman&synové, str. 157.

¹³⁵ DK 31 B 26.

rovněž ne země kosmatý rod a také ne moře.“¹³⁶

Ve *Sfairu* tedy nelze rozlišovat jednotlivé živly tak, jak je známe z našeho světa, neboť tyto elementární masy jsou přímo součástí *Sfaira*. Byť jsou v tomto zlomku vyjmenovány pouze oheň, země a voda, lze předpokládat, že totéž platí pro vzduch, který zde uveden není.¹³⁷

„Nelze rozlišit tam ani slunce kvapivé údy.

Souladu skrytostí pevnou je tímto způsobem držen

okrouhlý sfairos, jež zakouší radost v samotě kolem.“¹³⁸

„(Nemaje) ve svých údech ni rozkol, ni osudný rozbroj.“¹³⁹

V tomto zlomku je potvrzeno, že *Sfairos* je dílem tvůrčích sil Lásky. V tomto stavu světa nejsou přítomny žádné lidské spory (*stásis*) ani zápas (*déris*). Nicméně Zápas ve smyslu kosmické síly, tj. *neikos*, zde není zmiňován.¹⁴⁰

„On přece všude je (se sebou) stejný a bezmezný zcela,

okrouhlý sfairos, jež rád se těší samotou kolem.“¹⁴¹

Tento zlomek nás seznamuje s charakteristickými vlastnostmi *Sfaira*. Na začátku zlomku je *Sfairu* stanovena konzistentnost jeho složení. Jedná se tedy o sjednocení

¹³⁶ DK 31 B 27¹.

¹³⁷ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 398.

¹³⁸ DK 31 B 27².

¹³⁹ DK 31 B 27a.

¹⁴⁰ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 398.

¹⁴¹ DK 31 B 28.

kořenů. Je zde ovšem otázka, co si pod takovým pojmem představovat. Jde zde o stejný poměr kořenů, naprosto dokonale promíchaný do sebe? O takovém promíchání kořenů, hovoří Patočkův popis *Sfaira*: „Živly, rozmělněné v částice nejjemnější a skoro veskrze rovné, utvoří jakýsi ideální roztok, v němž je vše rovným dílem a rovným způsobem spojeno tak, že místo od místa se neliší: universum je pak vyplněno stejnosměrnou směsí, takže tvoří nesmírnou, všude stejně vyplněnou kouli. To je *Sfairos*, dokonalý živočich, v jehož údech nezuří žádný spor.“¹⁴²

Patočkova interpretace dobře vyjadřuje dokonalost směsi kořenů, nicméně Vítek ji staví do kategorie těch interpretací, jež vysvětlují *Sfairos* jako materiální smíšeninu elementů,¹⁴³ o nichž s vtipnou nadsázkou píše, že *Sfairos* představují jako „spokojený žaludek naditý bramborovým salátem čtyř prvků“.¹⁴⁴ Vítek zde pravděpodobně kritizuje vytváření směsi pomocí rozdělení kořenů na miniaturní částičky a následný vznik jakési naprosto homogenní směsi.

Je takřka jisté, že nedochází ke spojení kořenů v tom smyslu, že by kořeny pozbývaly své kvality.¹⁴⁵ Pokud by se kořeny takto chovaly, negovaly by tak jeden ze svých základních atributů, kterým je jejich neproměnnost. Navíc, jak jsme si mohli povšimnout v kapitole věnované zoogonii, směšuje-li Láška kořeny, nevytváří tím amorfní směs. Naopak, Láška svou činností utváří organické celky, rostliny, živočichy, dlouhověké bohy, jejichž dokonalost roste spolu se zvyšujícím se vlivem Lásky.¹⁴⁶ Pokud by Láška skutečně utvářela ve *Sfairu* homogenní směs ve stylu „nálevu bez jakékoli kvality“, zrušila by Láška všechny své předchozí výtvořiny, tj. živočichy.¹⁴⁷

Postup Lásky při tvoření živočichů, popsáný v Empedokleově zoogonii, byl ale takový, že Láška použila živočichy, které vytvořila v předchozí generaci, ke stvoření dalšího, dokonalejšího živočicha. Tento postup je velmi dobře patrný na srůstání jednotlivých údů v druhé generaci. Jednotlivé údy přitom jsou produktem první

¹⁴² PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 211.

¹⁴³ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 159.

¹⁴⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 161.

¹⁴⁵ CAMPBELL, G. Empedocles of Acragas [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z [www: http://www.ipe.utm.edu/](http://www.ipe.utm.edu/). ISSN 2161-0002

¹⁴⁶ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 402.

¹⁴⁷ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 77.

generace zoogonie. A na základě toho se můžeme oprávněně domnívat, že Láska tvoří *Sfairos* jako strukturovaného živočicha, nikoli jako homogenní směs.¹⁴⁸

Následující část verše uvádí jako další atribut *Sfairu*, tj. bezmeznost. A zde se dostáváme do potíží, jako vždy, když narazíme na pojmy tohoto typu, které jsou pro nás obtížně představitelné. Nemůžeme si být zcela jisti, zda Empedoklés tímto slovem myslel prostorovou rozlehlost, tj. „obrovskou kouli“. Existuje zde určitá podobnost (avšak ne naprostá) s Parmenidovým *Jsoucno*. Jsoucno tohoto myslitele je mezemi spoutáno, tudíž se může jednat o polemizování s tímto názorem. Naopak další možností je, že se jedná o neohraničenost vnitřní, tj. bezmeznost kulovitého tělesa při „pohledu“ zevnitř *Sfaira*, což je samozřejmě myšleno pouze jako příměr, neboť uvnitř *Sfaira* zřejmě žádná individuální existence pravděpodobně nemůže být, i když zde existuje možnost chápat samotný *Sfairos*, jako určitý druh dokonalého živočicha.¹⁴⁹ Láska a Zápas udělují *Sfairu* jeho tvar koule a v podstatě jej v tomto tvaru limitují, což je kontradikcí k jeho prostorové bezmeznosti.¹⁵⁰ V tomto případě by Empedoklés s Parmenidem nepolemizoval, ale naopak s ním souhlasil, pouze by nahrazoval Parmenidovské meze jinými silami.¹⁵¹ Je jisté, že určitý vztah mezi těmito předsokratiky byl, byť nemůžeme prohlásit, že se jedná o poměr žáka a učitele. Avšak nemůžeme jednoduše prohlásit, že Parmenidovské *Jsoucno* a *Sfairos* jsou totožné jevy.

Parménidés popisoval své *Jsoucno* jako obecný stav, který je časově neomezený, nic z něj nemůže odpadnout, na rozdíl od *Sfaira*, jehož existence je časově omezena a v okamžiku jeho rozpadu z něj naopak odpadne celý svět. „Možná chce Empedoklés říci, že Parmenidovo pojetí dokonalosti je v zásadě správné, jen mylně představené jako obecný stav bytí.“¹⁵²

Nejjednodušší vysvětlení bezmeznosti *Sfaira* je pak to, že pramení z jeho samoty. Ve fázi existence *Sfaira*, neexistuje nic jiného než *Sfairos* a tak je *Sfairu* umožněno, aby se „těšil samotou kolem“. Jednotící síla Lásky vtáhla do tvaru koule všechny kořeny, Zápas (v tomto bodě nejsou interpreti Empedokleovy nauky jednotní, za oba tábory bychom mohli jmenovat Simplikia, který tvrdí, že Láska je ve *Sfairu*

¹⁴⁸ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 400.

¹⁴⁹ HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*, str. 77.

¹⁵⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 282.

¹⁵¹ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 282.

¹⁵² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsokratovští filosofové*, str. 382.

dominantní silou, nicméně Zápas je přítomen v okraji a z druhého názorového spektra pak Aristotela, který Zápas ze *Sfairu* zcela vyřadil).¹⁵³

Zde by bylo namístě se zastavit u Aristotelovy interpretace. Sečtělý Stageiřan používá ve svých *Metafyzikách* termín *Jedno*, což bývá bráno jako důkaz toho, že neměl k dispozici celé Empedokleovo dílo, neboť jinak by termín *Sfairos* nepochybně znal a použil. Chybějící části spisu pak mohl jednoduše domyslet, za použití svých filozofických principů, což vedlo k jistým nepřesnostem.¹⁵⁴ Především Empedoklés, stejně jako všichni přírodní filozofové, byl postaven do role myslitele, jež užívá, bráno prizmatem aristotelské filozofie, pouze látkové příčiny. A v tomto pojetí je chápán jako předchůdce, jehož nauka nebyla zrovna dokonalá.

Aristotelés v *Metafyzice* připouští, že *Jedno* je bohem nejbláženějším,¹⁵⁵ nicméně dodává, že tento bůh je směsí,¹⁵⁶ a nahromaděnou velikostí.¹⁵⁷ Co však vedlo velkého myslitele k tomuto závěru? Jak jsme již výše popsali, Aristotelés chápal kořeny jako prvky, jako tělíška látky. A tento postoj přirozeně determinoval jeho chápání *Sfaira*. Pokud byly kořeny látkou, pak musí být látkou i *Sfairos*, neboť kvalita kořenů se musí do *Sfaira* zákonitě promítnout. A jelikož nás Empedoklés ve výše citovaném zlomku B28 upozorňuje, že *Sfairos* je „všude (se sebou) stejný“, nezbyvá Aristotelovi nic jiného, než uvažovat o *Sfairu*, jako o jakési ideální směsi prvků. A vznik této směsi lze myslet jedinečně tak, že se kořeny rozloží na jednotlivá *stoicheia*, částičky materiální povahy a tyto se prostřednictvím Lásky mísí vzájemně tak dlouho, až vznikne cosi, co lze nazvat „nerozlišeným tělesem“ či „ideálním roztokem“.¹⁵⁸

Nahromadění velikosti je samozřejmým důsledkem tohoto postupu, neboť všechny kořeny, které tvoří kosmos, jsou rozloženy na jednotlivé částičky látkové povahy, smíšený a vtažený do *Sfairu*, pochopitelně nemohou pozbyť své materiality. Vzniká tak koule jistě úctyhodných rozměrů.¹⁵⁹

Do největších potíží se ale Aristotelés dostal, měl-li vysvětlit božský status *Sfaira*. Snadno si všimneme, že jsou zde ustanoveny vlastnosti, které si s božským

¹⁵³ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 159.

¹⁵⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 158.

¹⁵⁵ ARITOTELÉS, *Metafyzika* 1000b 4.

¹⁵⁶ ARITOTELÉS, *Fyzika* I.4 187 a 20-6.

¹⁵⁷ DK 31 ad B 159.

¹⁵⁸ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 158.

¹⁵⁹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 158.

stavem spíše protiřecí, než že by tento stav potvrzovaly. Především *Sfairos* představuje určitý vrchol kosmického cyklu. A tento vrchol je pochopitelně časově omezený, tj. není věčný, což bychom od boha jistě čekali, dále pak nemůže být vševědoucí, neboť díky své samotě ani nemůže znát nic jiného, než sám sebe.¹⁶⁰ Aristotelovi tak nezbyvá nic jiného, než vyvodit závěr ve smyslu: „z toho pro Empedoklea jistě vyplývá, že jeho bůh je také nejneznalejší, poněvadž jako jediný nezná jeden z prvků, totiž Zápas, zatímco smrtelné bytosti znají všechny, ježto se každá skládá ze všech.“¹⁶¹ Zaujme-li ještě dále v aplikování Aristotelových zásad, vyjde nám, že kořeny, Láska a Zápas, svojí existencí *Sfairu* předcházely, jsou tedy blíže prvotní příčině než *Sfairos* sám a navíc jej přežijí.¹⁶²

Posledním atributem *Sfaira*, který zmiňuje B 28 zlomek, je jeho okrouhlost. Koule byla Řeky obecně považována za nejideálnější a nejdokonalejší tvar. Empedoklés přiřkl *Sfairu* božskost a koule je tvarem, který bude tuto božskost evokovat už sám o sobě, kdy *Sfairos* (doslovně kulovec) může být perifrází jeho dokonalosti, bezmeznosti a božskosti,¹⁶³ tj. něco ve smyslu dokonalec.

Odhlédneme-li od této interpretace, může být kulovitost stejně dobře způsobena sjednocující silou Lásky, která přitahujíc jednotlivé existence do jednoty a rušice jejich rozdílnosti, silou přitažlivosti z nich utváří kouli.

„(Nikterak) přece ze zad (mu) nevyrážejí dvě větve,
nemá též nohy, kolena hbitá či pohlaví plodné,
nýbrž je sfairos a se sebou (zcela veskrze) stejný.“¹⁶⁴

Tento zlomek ukazuje, že něco tak dokonalého jako je *Sfairos*, rozhodně nemůže být podobno ničemu, co známe z našeho světa. Empedoklés byl nepochybně inspirován

¹⁶⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 159.

¹⁶¹ ARISTOTELÉS, *O duši* I.5, 410 b 4-7.

¹⁶² VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 159.

¹⁶³ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 161.

¹⁶⁴ DK 31 B 29.

Xenofanovým popisem jednoho boha.¹⁶⁵ Hlavní význam tohoto zlomku spočívá především v kritice antropomorfních představ o bohu. Nicméně to nemusí nutně znamenat, že *Sfairos* nemá nějakým způsobem strukturované tělo.¹⁶⁶

¹⁶⁵ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 382.

¹⁶⁶ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 400.

9. SFAIROS JAKO BŮH

Empedoklés přiřkl *Sfairu* jako jednu z jeho charakteristických vlastností božskost. Tato skutečnost je zmiňována ve zlomku B31. Jak si tedy lze představit *Sfairos* jako boha?

Jedna z možností je chápat jeho božství jako zprostředkované. „V okamžiku svého vzniku, kdy se pod vlivem jednoznačně božské Lásky harmonicky sloučily čtyři základní prvky, z nichž se skládá, jež nesou jména bohů a jimž je rovněž vlastní jejich tradiční atribut – nesmrtelnost a trvalost v čase, se takový svět nutně stane v určitém smyslu božským.“¹⁶⁷ Sjednocující síla Lásky tak tvoří boha, neboť *Sfairos* tvoří z božského a nezničitelného základu celého světa, tj. ze čtyř kořenů. Takto pak lze *Sfairos* chápat jako boha vyššího než je sama Láska. V těle *Sfaira* je tak obsažena nejen Láska, která je pouze příčinou a principem jeho vzniku, ale i všechny božské kořeny.¹⁶⁸

To, že se Empedoklés o *Sfairu* vyjadřuje jako o bohu, může pramenit i z dokonalosti, které bylo prostřednictvím Lásky ve *Sfairu* dosaženo. Jak jsme se mohli přesvědčit v kapitole věnované zoogonii, Láska postupuje ve své jednotící činnosti tak, že slučuje nižší organické celky, a tím vytváří složitější organismy.¹⁶⁹ Tento vývoj ale není nekonečný. Láska může tvořit pouze do té doby, dokud má co slučovat do směsi a pokud může takovou směs zušlechťovat. Zákonitě se tak dostane do situace, kdy už dokonalejší směs nelze utvořit. *Sfairos* tak může představovat určitou mez, hranici kam až může Láska zajít ve svém tvoření.¹⁷⁰ V rámci celého kosmického cyklu nemůže být stvořeno nic dokonalejšího. A právě na základě této nejvyšší dokonalosti, lze *Sfairos* chápat jako boha. Nicméně *Sfairos* představuje především směs kořenů, je jeho životnost determinována životností směsi, jež tvoří jeho tělo. A tato směs se musí jednou rozpadnout.

„Jiné ti ještě povím: není vznik ničeho z všeho

smrtného, žádný konec též ve zhoubné smrti,

¹⁶⁷ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 401.

¹⁶⁸ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 401.

¹⁶⁹ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 406.

¹⁷⁰ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 211.

nýbrž jen skladba dělba těch, z nichž (všechno) s mísí,
trvá a toto lidmi je vznikem a (zánikem) zváno.“¹⁷¹

Status boha je *Sfairu* bez problémů přiznán v novoplatónských interpretacích. Zde je *Sfairos* ztotožněn s noetickým světem a svět, ve kterém žijeme, se světem aisthétickým. Novoplatónské pojetí Empedokleovy nauky sice většina odborníků chápe jako dezinterpretaci (E. Bigone, W. K. C. Guthrie), nicméně Vítek si zde všímá snahy novoplatóníků o vykreslení situace, ve které spoluexistuje bůh, jenž se obětuje ve svět a bůh, který zůstává neporušen.¹⁷²

¹⁷¹DK 31 B 8.

¹⁷²PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 160.

10. SVATÁ MYSL

Co však novoplatónské myslitele vedlo k takovéto interpretaci *Sfaira*? Nepochybně to je zlomek B 134, popisující svatou mysl *Frén hieré*.

„Protože lidská hlava se netyčí nad (jeho) údy,
stejně tak dvojce větví mu nikterak nepučí ze zad,
nemá též nohy, kolena hbitá či pohlavní chloupky,
nýbrž je pouze Nitro, svaté a nesdělitelné,
které skrz celek světa v svých rychlých myšlenkách kvapí.“¹⁷³

Popis *Frén hieré* v podstatě koresponduje s popisem *Sfaira* ve zlomku B 29. A právě tato velmi nápadná podobnost přímo vybízí k hledání souvislostí mezi *Sfaiřem* a *Frén hieré*. Co si tedy představit pod tímto pojmem? O tom, že jej nelze poznávat smyslově, neboť není možné jej přiblížit vlastním očím či jej lapit rukama, mluví Empedoklés ve zlomku B 133.

„Nikterak není možné (ho) vlastním přiblížit očím
Nebo lapit (ho) rukama svýma, kudy pak hlavní
Přemluvná dráha u lidí spadá (až) do hlubin nitra.“¹⁷⁴

Empedoklés ve zlomku B 110 uvádí „všechno má rozum i myšlení podíl“¹⁷⁵. A v tomto směru Empedoklés nečiní rozdíl mezi stromem a člověkem.¹⁷⁶ Je tedy jisté, že rozumem a myšlením musí disponovat i *Sfaiřos*. Podíl na myšlení vzrůstá v závislosti

¹⁷³ DK 31 B 134.

¹⁷⁴ DK 31 B 133.

¹⁷⁵ DK 31 B 110.

¹⁷⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 396.

na dokonalosti směsi, která je utvořena slučující silou Lásky, tj. čím dokonalejší směs, tím dokonalejší mysl. Dokonalá směs tedy ve fyzické rovině vede ke vzniku dokonalého organismu *Sfaira* a v duševní rovině se tato dokonalost projeví právě prostřednictvím vše zahrnující kosmické mysli.¹⁷⁷ *Frén hieré* je však na rozdíl od *Sfaira* přítomna ve světě neustále, tj. nerozpadá se podobně jako *Sfairos*.¹⁷⁸ Nicméně se můžeme domnívat, že mohutnost této svaté mysli značně převyšuje všechny meze lidské mysli.¹⁷⁹

Na značné podobnosti mezi *Sfairom* a *Frén hieré* staví i Vítkova interpretace *Sfaira*, která je určitým způsobem podobná interpretacím novoplatónským. Na základě prakticky totožných atributů *Sfairu* a *Frén hieré*, považuje Vítek *Sfairos* za projevené tělo světa a *Frén hieré* za mysl, která jej projektuje v prostoru a čase, takže všechno má na *Sfairu* účast i po jeho rozpadu. Podobně jako je *Sfairos* trhán v jednotlivé existence, je i svatá mysl trhána v jednotlivé myšlenky. *Sfairos* i *Frén hieré* tak spojuje nejen popis, ale i osud, s tím rozdílem, že *Frén hieré* zůstává svým způsobem neporušeno.¹⁸⁰ Zároveň ovšem Vítek upozorňuje na to, že u Empedoklea nelze chápat tělo a mysl jako něco protikladného, ale že naopak chápe tělo jako projev duše.¹⁸¹

¹⁷⁷ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 408.

¹⁷⁸ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 396.

¹⁷⁹ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 403.

¹⁸⁰ VÍTEK, T. *Empedoklés I./studie*, str. 168.

¹⁸¹ VÍTEK, T. *Empedoklés I./studie*, str. 168.

11. ZÁNÍK SFAIRA

Konec *Sfaira* je Empedokleem popisován ve zlomku B 30:

„Když ale mocný Zápas se vzápětí rozrostl v údech,
vyskočil po počtách (vlády), neb právě nadešla doba,
jež jak čas změny určena byla jim přísahou širou.“¹⁸²

Není pochyb o tom, že příčinou zániku *Sfaira* je zesílení činnosti Zápasu, jež proniká mezi jeho údy a ničí tak jeho celistvost.¹⁸³ Jak nás ubezpečuje konec zlomku, děje se tak v době, jež byla „určen přísahou širou“, tj. osudem.¹⁸⁴ Empedoklés se na nějakou formu osudovosti odvolává v celé řadě zlomků. Nejrozsáhleji pojednává o osudu zlomek B135:

„Výrok osudu (toto) je, bohů úradek, starý,
věčný, jenž vpečetěn (pevně) je do přísah dalekosáhlých:
V přestupcích někdo když poskvrní krví milené údy
(při vraždách, nebo) chybiv pak vydá přísahu křivou,
(pak jeho) daimón, jenž dlouhověký má údělem život,
po třicet tisíc dob musí vzdálen blaženým bloudit
v rozličné smrtelné tvary se rodě v průběhu času
a méně dráhy žití, jež věru jsou těžkostí plné.“¹⁸⁵

¹⁸² DK 31 B 30.

¹⁸³ HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*, str. 399.

¹⁸⁴ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 290.

¹⁸⁵ DK 31 B 135.

Osud je zde vykreslen jako určitá forma vesmírného zákona, jež je v jistém smyslu nadřazen všemu ostatnímu, včetně Lásky a Zápasu, byť Láska a Zápas zcela jistě stojí osudu nejbližší, neboť jsou jeho přímými vykonavateli. Myslitelé se shodují na tom, že „Výrok osudu“ má zde v prvním aspektu smysl věštby či výroku orákula, v druhém pak smysl rozsudku či zákona. V druhé části verše pak slovo úradek má mít význam dekretu či ujednání. V kontextu celého verše ale není snadné určit, zda se jedná o to, že osud je výsledkem ujednání bohů, nebo zda verš chápat ve smyslu „výrok osudu“ i „bohů úradek“, tj. jako dvě samostatné věci, které vzájemně podporují svoji účinnost. Poslední z možností, jak verš chápat je, že osud je nadřazen i „úradku bohů“, a to v tom smyslu, že „výrok osudu je vůči úradku bohů starý a věčný“.¹⁸⁶ Nelze však s jistotou určit, jaké bohy měl Empedoklés na mysli. Interpreti tvrdí, že může jít o čtyři kořeny, nebo Lásku a Zápas, případně o dlouhověkové nitrosvětské bohy. Další možností je celek daimónů a lidí, všechny daimóny, kteří dosud neuvěřili v Zápas, nebo tradiční bohy olympské.¹⁸⁷

Bez ohledu na to, zda je osud nadřazen bohům či nikoli, si můžeme povšimnout toho, že Empedokleův kosmický cyklus, musí podléhat nějakému generálnímu zákonu, nějaké nutnosti, neboť je nemyslitelné, aby se díky nahodilosti cyklicky opakoval.¹⁸⁸ Podobně se vyjadřuje i Guthrie, který sice popisuje Empedokleův osud jako nejasně pojatý a matoucí, nicméně upozorňuje, že Řekové zcela přirozeně chápali změny jako projevy nutnosti, tj. jako projevy činnosti osudu.¹⁸⁹

Nicméně je nepochybné, že přímými vykonavateli změn v rámci kosmického cyklu, je činnost Lásky a Zápasu, jež jsou Empedokleem stanoveny jako v podstatě rovnocenné síly, a které postupují ve své činnosti tak, že dostupí-li Láska vrcholu svého tvůrčího míšení čtyř kořenů tím, že stvoří *Sfairos*, musí dovolit Zápasu, aby *Sfairos* opět rozložil.¹⁹⁰ Pokud by tak neučinila, zcela jistě by jako dynamická síla zanikla. Když pak Zápas *Sfairos* rozloží na jednotlivé kořeny, celý kosmický cyklus se opakuje.

¹⁸⁶ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 501.

¹⁸⁷ VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*, str. 501.

¹⁸⁸ VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*, str. 181.

¹⁸⁹ GUTHRIE, W. K. C. *A History of greek philosophy, volume II.*, str. 163.

¹⁹⁰ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 211.

12. ZÁVĚR

Cílem této práce bylo popsání charakteristických rysů Empedokleova *Sfaira* a vysvětlení jeho role v rámci Empedokleovy filozofie. *Sfairos* vzniká na vrcholu působení Lásky, která svou slučující silou sjednotí čtyři kořeny do jediného kulovitého tělesa. Abychom byli schopni tento jev, vyskytující se v rámci Empedokleovy filozofie, interpretovat, musíme se seznámit se všemi nosnými principy jeho nauky. Bez tohoto kontextu není *Sfairos* pochopitelný.

Empedoklés ve své nauce ustanovil čtyři kořeny a dvě dynamické síly Lásky a Zápasu. V kapitolách, které byly věnovány interpretaci kořenů a sil Lásky a Zápasu, se ukázalo, že Empedoklés chápal tyto konstrukční prvky světa a síly, které je uspořádávají, jako vzájemně rovnocenné. Vše, co se v Empedokleově světě odehrává, je důsledkem této vzájemné rovnosti.

Tento předpoklad rovnocennosti a vyváženosti způsobuje nekonečný kosmický cyklus. Tato myšlenka cykličnosti je pak Empedokleem v rámci jeho systému uplatňována nejen v otázkách kosmogonie a zoogonie, ale rovněž se vztahuje k reinkarnačním poutím *daimonů*. Empedokleův cyklický oběh světa vykazuje určité krajní polohy, po kterých nastávají v rámci světa radikální změny. A to v tom smyslu, že po růstu následuje úpadek a po úpadku růst. *Sfairos* je tedy vyjádřením právě takové krajní polohy. Patočka nazval Empedoklea nejgeniálnějším tazatelem mezi předsokratiky.¹⁹¹ Nepochybně si tedy Empedoklés pokládal otázku, kam až může Lásky ve svých snahách o jednotu zajít. A *Sfairos* můžeme chápat jako odpověď na toto tázání.

Sfairos, který se rodí v době nejvyššího vzepjetí sil Lásky, nepochybně představuje určitou mez dokonalosti, které lze v rámci Empedokleova kosmického cyklu dosáhnout. Zároveň pro poznání toho, co tento jev představuje, je důležité především pochopení tvůrčí činnosti Lásky. Jak již bylo uvedeno, Empedoklés vyzýval k poznání Lásky prostřednictvím jejích projevů ve světě.¹⁹²

¹⁹¹ PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*, str. 213.

¹⁹² KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 376.

Oblastí, kde se tvůrčí potenciál Lásky projevuje nejvíce, je nepochybně zoogonie, o které se obecně uvádí, že je výsošným dílem Lásky.¹⁹³ A právě v oblasti zoogonie jsme svědky toho, jak Láska utváří směsi, jež jsou strukturované a především živé. V průběhu jednotlivých fází zoogonie, je velmi dobře patrné, jak zesiluje vliv a moc Lásky, která tvoří stále dokonalejší směsi, tj. vyšší vývojové celky, kterými jsou živočichové. Tento poznatek hovoří ve prospěch myšlenky, že dokonalá směs obsažená ve *Sfaiu* bude strukturována na základě stejného principu, který můžeme vidět v zoogonii. Tj. Láska bude směs utvářet podobně, jako když tvoří živočichy. Z výše uvedeného vyplývá, že *Sfairos* je zde interpretován jako určitá forma nejdokonalejšího živočicha. Takové vysvětlení podává Hladký ve své interpretaci *Sfaira*.¹⁹⁴

Uvedená interpretace *Sfaira*, coby organického celku, není překážkou v přiznání statusu boha. *Sfairos* můžeme chápat jako boha zprostředkovaně. *Sfairos* je tvořen čtyřmi kořeny, které mají nepochybně řadu božských atributů, jako jsou nesmrtelnost a nezrozenost. Z tohoto trvalého základu božských kořenů, Láska na vrcholu svých sil utváří *Sfairos*. Jedná se zde tedy o projev činnosti ryze božské síly Lásky, která ovšem k demonstraci svých schopností musí využít právě onen božský a neměnný základ, jež představují čtyři kořeny. V tomto smyslu pak můžeme *Sfairos* vnímat jako vyššího boha, než samotnou Lásku nebo kořeny.¹⁹⁵ Takto stvořený *Sfairos* nepochybně představuje tu nejdokonalejší směs, kterou kdy mohla Láska stvořit. Na základě této nejvyšší dokonalosti, kterou v rámci kosmického cyklu nic nepřekoná, lze *Sfairos* chápat jako ztělesnění neantropomorfního boha. Zde je viditelná souvislost mezi Empedokleovým *Sfairom* a popisem jednoho boha Xenofana z Kolofónu, který proslul svojí kritikou antropomorfního pojetí bohů.¹⁹⁶

K takto dokonalému tělu boha nepochybně náleží stejně dokonalá mysl *Frén hiére*. Tato svatá mysl je Empedokleem popisována téměř shodně jako *Sfairos*. Obecně se má však za to, že tato svatá mysl na rozdíl od *Sfaira* nezaniká.¹⁹⁷ Tímto *Frén hieré* působí dojmem něčeho vyššího než směsi kořenů.

¹⁹³ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 376.

¹⁹⁴ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 400.

¹⁹⁵ HLADKÝ, V. Empedokleův *Sfairos*. *Filosofický časopis*, str. 401.

¹⁹⁶ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 382.

¹⁹⁷ KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*, str. 396.

Budeme-li vysvětlovat *Sfairos* jako organický celek, tak jak to činí ve své interpretaci Hladký, objevuje se zde závažná otázka, jak jsou do *Sfaira* začleněny živé bytosti, stvořené v zoogonii. Jak jsme mohli vidět, Hladký jim poskytuje v rámci *Sfaira* určitou autonomii. Stejně tak se ovšem můžeme domnívat, že bytosti začleněné do *Sfaira* skutečně srostli v jednotu, podobně jako se spojily jednotlivé údy, trupy a hlavy v zoogonii. Výměnou za sjednocení do *Sfaira* by pak těmto bytostem byla poskytnuta právě ona svatá mysl. Bytosti sjednocené ve *Sfairu* by uvažovali v rámci této svaté mysli, na základě stejného principu, který platí pro tělo, v němž údy, trup a hlava mají stejnou mysl. Nicméně z důvodu vyváženosti celého Empedokleova systému nemůže tento rajský stav světa trvat nekonečně dlouho. *Sfairos* je dočasným jevem a svět se musí ubírat k další krajní poloze.

13. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární zdroje

1. ARITOTELÉS. *Fyzika*, překlad Antonín Kříž. Rezek. Praha 2010. ISBN 80-86027-31-7.
1. ARITOTELÉS. *Metafyzika*, překlad Antonín Kříž. Rezek. Praha 2008. ISBN 80-86027-27-9.
2. ARISTOTELÉS. *O duši*, překlad Antonín Kříž. Rezek. Praha 1999. ISBN 809017969x.
3. ARISTOTELÉS. *Poetika*, překlad Antonín Kříž. Rezek. Praha 1999. ISBN 80-86027-10-4.
4. DÍOGENÉS LAERTIOS. *Životy názory a výroky proslulých filosofů*, překlad Antonín Kolář. Nová tiskárna. Pelhřimov 1995. ISBN 80-901916-3-0.
5. EMPEDOKLÉS II./ *ZLOMKY*, Tomáš Vítek. Herrmann&synové. Praha 2006. ISBN 80-87054-02-4.

Sekundární zdroje

1. CAMPBELL, G. Empedocles of Acragas [on line] ipe.utm.edu, 27. 2. 2016. dostupný z www: <http://www.ipe.utm.edu/>. ISSN 2161-0002.
2. GUTHRIE, W. K. C. *A History of greek philosophy, volume II*. Cambridge university press 1965.
3. HLADKÝ, V. Empedokleův Sfairos. *Filosofický časopis*. 2006, roč. 55, č. 3, ISSN 0015-1831.
4. HLADKÝ, V., KOČANDRLE, R., KRATOCHVÍL, Z. *Evoluce před Darwinem*. Pavel Mervart. Červený Kostelec 2012. ISBN 978-80-7465-023-9.

5. KIRK, G. S., RAVEN, J. E., SCHOFIELD, M. *Předsókratovští filosofové*. Oikoymenh. Praha 2004. ISBN 80-7298-110-2.
6. KRATOCHVÍL, Z. *Filosofie mezi mýtem a vědou*. Academia. Praha 2009. ISBN 978-80-200-1789-5.
7. KRATOCHVÍL, Z. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*. Herrman&synové. Praha 2006. ISBN 80-87054-00-8.
8. PATOČKA, J. *Nejstarší Řecká filosofie*. Vyšehrad 1996. ISBN 80-7021-195-4.
9. ŠÍMA, A. *Svět vymezený a neomezený*. Pavel Mervart. Červený Kostelec 2012. ISBN 978-80-7465-048-2.
10. VÍTEK, T. *Empedoklés I./ studie*. Herrman&synové. Praha 2001. ISBN neznámé.
11. VÍTEK, T. *Empedoklés III./ komentář*. Herrman&synové. Praha 2006. ISBN 80-87054-03-2.

14. RESUME

This work deals with Empedocles' term Sphairos. This term is found only in Empedocles' natural philosophy. The explanation of this term, however, implies an interpretation of the Empedocles doctrine to the extent of his poem „*peri physeos*“. For this reason, there are described the four roots, Love and Strife, and of course the cosmic cycle.

Sphairos formed in a part of the cosmic cycle, in which culmination is in the government of Love. Sphairos is created by the uniting force of Love, which combines the four roots of the ideal mixture. But we can ask after the character of this mixture. Is it a homogeneous mixture? This work is inspired by the interpretation of Hladký, which explains the Sphairos as an organic whole. Without a doubt, it is a work of Love. Sphairos. It is generally accepted, that the work of Love is Empedocles' zoogony too. We can therefore assume, that the same principle of formation will be at Sphairos and zoogony. We can see in zoogony, that the growing influence of Love makes up a more perfect mixture. This mixture becomes an organism. An organism, then, becomes part of a superior organism, in the following phase zoogony. We therefore think, that Love will form the mixture Sphairos structure as well as animals. It offers the way to understand Sphairos like superorganism. Sphairos as the absolute perfect creature gets the status of god. But, each also the perfect mixture Sphairos, of being under the influence of Strife, which mixture separated into individual roots. That means, that is mortal. However, the perfect mixture Sphairos belongs to the perfect mind *Frén hieré*. It survives Sphairos.